

УДК 379.8.015.311: 111.852:7+379.821:7

О.А. Комаровська, м. Київ

РОЗВИТОК ОБДАРОВАНОСТІ УЧНЯ В ХУДОЖНЬО-ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО МИСТЕЦЬКОГО ЗАКЛАДУ

Стаття розглядає особливості освітнього простору, який в умовах початкового спеціалізованого мистецького навчального закладу (школи естетичного виховання) трансформується в художньо-освітній. Аналізується специфіка художньо-освітнього простору, обґрунтовуються провідні принципи, педагогічні умови розвитку обдарованості учнів, вибудовується ієрархія компонентів структури простору, який складається з різнофункціональних мікропросторів. Це дозволяє прогнозувати динаміку впливу художньо-освітнього простору на розвиток обдарованості учнів - суб'єктів у взаємодії з іншими суб'єктами.

Ключові слова: художня обдарованість, художньо-освітній простір, суб'єкт художньо-освітнього простору, мікропростір.

У нинішньому суспільстві актуалізується коло проблем, пов'язаних з виявленням і розвитком обдарованих особистостей в різних сферах життя. Серед них саме мистецька творчість потужно впливає на емоційну культуру, цінності і загалом духовний світ людини-митця. Питання природи мистецьких (музичних, акторських, хореографічних, образотворчих, ін.) здібностей завжди викликало значний інтерес, однак сучасною мистецькою педагогікою (переважно, музичною – О.Грисюк, М.Дьяченко, Ю.Полянський, О.Лагутін, Б.Міліч, О.Мурзіна, І.Рябов, К.Стецюк, Т.Турчин та ін.) вивчаються її хоча і дуже важливі, але окремі або вузькі аспекти, зокрема по відношенню до учнів початкового спеціалізованого мистецького навчального закладу (школи естетичного виховання); йдеться про методику викладання, формування виконавських вмінь, сценічної культури, загальної естетичної культури випускника тощо. В ряді досліджень (Ю.Богуцький, С.Волков) такі заклади розглядаються як основа вертикалі мистецької освіти [1], досить детально вивчаються соціальні аспекти їх функціонування (Вковтун, Т.Колос та ін.). Доведено: у розвитку особистості суттєву роль відіграє освітній простір, суб'єктом якого особистість виступає, що розглядається численними дослідженнями, від Я.А.Коменського, Ж.-Ж.Руссо, І.Г.Песталоцці – до сучасних (Г.Авдієнко, Г.Беляєв, В.Биков, С.Дерябо, Ю.Мануйлов, В.Панов, Н.Рибка, В.Рубцов, В.Слободчиков, Н.Фролов, А.Цимбалару, В.Ясвін та ін.). Специфіка ж освітнього простору дитячих мистецьких шкіл, який здатен цілісно впливати на комплекс художньої обдарованості учня, практично не вивчалась, що підтверджує **актуальність** звернення до освітнього простору в мистецьких закладах як до художньо-освітнього. **Мета** статті – визначення механізмів впливу художньо-освітнього простору на розвиток обдарованості учнів.

Художньо-освітній простір (ХОП) твориться засобами мистецтва у процесі саме мистецької творчості його суб'єктів. ХОП мистецького навчального закладу автор розуміє як діяльність і результат діяльності з втілення в його освітньому просторі образу дійсності, утвореного творчою уявою всіх суб'єктів у діалогічній взаємодії, як інтерпретацію цієї дійсності художніми (мистецькими) засобами у процесі навчання мистецтву, як вираження ціннісного ставлення і до мистецтва загалом, і до власної творчості зокрема, що спонукає суб'єктів до саморефлексії, саморозвитку. Правомірно говорити, що специфіка ХОП полягає саме в його образній природі, що ототожнює ХОП із твором мистецтва. Дійсно, ХОП притаманні усі ознаки художнього образу і творчого процесу, – такі як діалогічність, спрямованість на розвиток у суб'єктів-митців здатності емпатії та рефлексії, динамічність, гнучкість, варіативність інтерпретацій тощо. Оскільки ХОП народжується у колективній творчості і розгортається в часі, він складається з безлічі художніх образів, які виступають як його змістові компоненти (детальніше розглянуто [2]). У ХОП такими творцями – авторами художніх образів виступають різні суб'єкти – індивідуальності (учні, викладачі, батьки, ін.), колективні суб'єкти – на рівні класів, творчих колективів, які діють постійно або утворюються для виконання певного проекту, суб'єкти – відділи і відділення тощо. Для виявлення механізмів впливу на розвиток комплексу обдарованості учнів – суб'єктів ХОП необхідно вибудувати ієрархію компонентів та динаміку взаємозв'язків його структури з точки зору їх функціонального призначення, місця та ролі в загальній ієрархії, що дозволить окреслити алгоритм педагогічних дій, виявляти динаміку його творення і прогнозувати результативність впливу [5].

Тобто, визначення шляхів розвитку обдарованості особистості ХОП закладу орієнтується на багатовимірну модель-образ реального процесу, в котрому в кінцевому рахунку визначаються *вектори діяльності учня – суб'єкта* зі створення ХОП. Для цього необхідно окреслити *принципи організації та функціонування ХОП*, який логічно позиціонується в навчально-виховному процесі закладу як *стрижень розвитку обдарованості учнів*, визначити основні *педагогічні умови* такого розвитку; вибудувати *структуру ХОП* з урахуванням специфіки мистецьких навчальних закладів, пам'ятаючи про мету – розкриття в кожному суб'єкті здатності саморозвитку власної обдарованості.

Оптимізації розвитку художньо обдарованої особистості учня, зокрема дії ХОП як основи такого розвитку, має сприяти впровадження у навчально-виховний процес таких принципів:

- *стимулювання індивідуальних проявів комплексу обдарованості кожної дитини*, дотримання якого забезпечує динамічність переходу від потенційної до актуальної обдарованості на основі активізації різноманітної мистецької діяльності, в якій актуалізується креативність,

розвивається духовно-емоційна, мотиваційна, психомоторна сфери, спеціальні здібності;

- *центрації на особистості як унікальному суб'єкті ХОП*, дотримання якого означає а)орієнтованість на індивідуальні програми розвитку, гнучкість оцінювання індивідуальної динаміки розвитку, з іншого – орієнтованість на персоналізацію ХОП учнем, що забезпечує поступове розширення уявлень про простір у ціннісній системі особистості, яка його творить, введення його елементів до життєвого простору учнів;

- *спрямованості особистості на саморефлексію*, результатом дотримання якого має стати виникнення в учня установки на самопізнання й саморозвиток комплексу власних здібностей;

- *діалогічності*, дотримання якого має пронизувати не лише співробітництво учня з педагогом, а й усі змістові і структурні одиниці ХОП; орієнтованість педагогічних дій на зв'язок усіх компонентів є визначальною для організації взаємин суб'єктів з цим простором;

- *поліхудожнього занурення*, завдяки дії якого створюються додаткові можливості для перманентної ідентифікації та самоідентифікації обдарованості особистості, актуалізації її полімодальності.

Відповідно, педагогічними умовами розвитку обдарованості учнів у ХОП логічно визначаються такі, як:

- орієнтація діяльності закладу на гармонізацію усіх чинників *ХОП як провідної педагогічної умови* розвитку художньо-обдарованої особистості при тому, що ця гармонізація чинників базується на діалогічних засадах і діяльність суб'єктів прогнозованого простору також базується на діалогічних засадах. Педагогічні дії спрямовуються на єдність і взаємодію розвитку обдарованості особистості учня та багатоаспектного розвивального освітнього простору закладу, при якій учень виступає активним суб'єктом простору, котрий в свою чергу, має художньо-образну природу, функціонує одночасно як мета і спосіб мистецької діяльності суб'єктів і як засіб розвитку їх обдарованості. Внаслідок дії цієї умови, спрямування діяльності учнів як суб'єктів ХОП на його створення, персоналізацію, удосконалення неминуче виступає як спонука особистості до *самопізнання* (саморефлексії) і *саморозвитку* комплексу своєї обдарованості;

- спрямованість змісту навчально-виховного процесу на цілісний розвиток обдарованості особистості – в єдності її ядра, спільного для всіх різновидів художньої обдарованості (мотивації, духовно-емоційної та психомоторної сфер) та комплексу здібностей у конкретному мистецькому напрямі. Відповідно до цієї умови добираються адекватні природі художньої обдарованості способи її ідентифікації як розпізнання різновиду та діагностики як встановлення динаміки розвитку учнів, котрі

передбачають лонгітюдне спостереження і своєчасне індивідуальне коригування діяльності кожної дитини, врахування особистісних особливостей її обдарованості, орієнтування на індивідуальний темп розвитку з позитивною оцінкою можливостей і досягнень;

- застосування відповідних меті освітнього процесу і природі художньої обдарованості та властивостям ХОП педагогічних технологій, серед яких стрижневими (як найбільш адекватними зазначеним орієнтирам) вбачаються технології інтерактивні та інтегративні, а також пов'язані з ними евристично-пошукові, ігрові, технології персоналізації простору та ін., які реалізуються у також доцільних методах, формах, творчих завданнях тощо.

Основними складовими структури ХОП є: участь суб'єктів простору у мистецькому житті та відображення ними ключових моментів мистецького життя в предметному полі закладу. Обидві складові функціонують у взаємопов'язаних *блоках – мікропросторах* – організаційно-функціональному та психолого-педагогічному, спираючись на дію сформульованих вище принципів та враховуючи окреслені педагогічні умови, а саме:

Організаційно-функціональний мікропростір (блок):

1. *Формально-освітній мікропростір* (компонент), який охоплює:

- функціонування таких структурних одиниць як відділи та відділення, класні колективи закладу, діяльність творчих колективів, які утворюються в руслі діяльності відділів;

- форми навчально-виховного процесу (індивідуальні та групові уроки, індивідуальні та групові репетиції, репетиції колективів, демонстрація академічних здобутків – сценічні виступи, вистави, виставки тощо);

2. *Функціонально-методичний мікропростір* (компонент), який охоплює:

- інформаційно-методичне забезпечення навчально-виховного процесу (типові навчальні плани, програми, підручники й посібники, методичні розробки);

- планування організаційно-змістового наповнення позаурочної діяльності закладу (класів, колективів, окремих учнів);

- педагогічні технології, спрямовані на розвиток обдарованості учнів; форми і методи розвитку;

- кадрове (суб'єктне) забезпечення навчально-виховного процесу: крім викладацького складу це й інші працівники школи, представники закладів, які причетні до навчально-виховного процесу; органи самоуправління тощо, які також виступають як суб'єкти простору;

3. *Творчо-дозвілєвий мікропростір* (компонент), який охоплює:

- діяльність учнів як учасників творення художньої образності простору (концерти, лекторії, вистави, конкурси, фестивалі, мистецькі дискусії і т.ін.);

- діяльність споглядання мистецтва - відвідування концертів, вистав, екскурсій тощо, пошукова діяльність із здобуття інформації тощо.

Психолого-педагогічний мікропростір (блок):

1. *Ідентифікаційно-діагностичний* мікропростір (компонент), який забезпечує адекватні методи, форми, прийоми виявлення обдарованості, пролонгованого спостереження за розвитком кожної дитини;

2. *Діяльнісно-змістовий* мікропростір (компонент), який передбачає визначення змісту всіх аспектів творчості учнів-суб'єктів ХОП, яка спрямована на творення його художнього образу через розвиток здатності творити ці образи в конкретному мистецтві, активізацію мотиваційної, духовно-емоційної, психомоторної сфер, спеціальних здібностей;

3. *Результуючо-коригуючий* мікропростір (компонент), який передбачає виявлення і фіксацію динаміки розвитку як самого простору, так і кожної особистості як його суб'єкта, тобто визначення ступеня включеності учня в творення простору, а також своєчасне коригування комплексу педагогічних дій щодо індивідуального розвитку кожного учня;

Як інтегральний результат взаємодії всіх означених мікропросторів обох блоків виступає *розвивально-результуючий* мікропростір (компонент), котрий відображає особливості саморефлексії і розвиненість здатності особистості до саморозвитку комплексу своєї обдарованості. Розвивально-результуючий мікропростір забезпечує так званий вихід за межі ХОП закладу, відображає спроможність ціннісного орієнтування особистості в об'єктах широкого зовнішнього мистецького простору, її здатність обирати з нього необхідні для саморозвитку об'єкти і вводити їх у власний життєвий простір, користуватись ними у своїй творчості зі створення художніх образів. Отже, структура ХОП включає і *зовнішній вектор* його дії; в такому випадку суб'єкти ХОП закладу слід розглядати як суб'єкти широкого мистецького макропростору.

Центром ХОП, смислом функціонування закладу є *мікропростір особистості* кожного учня-суб'єкта, навколо якого центруються компоненти.

Процес організації розвитку обдарованості учнів, який має безкінечний й циклічний характер, обмежується лише терміном перебування особистості в ролі учня закладу, і в межах цього терміну також розподіляється на *етани*:

1) *прогностичний*. З одного боку, ХОП володіє чіткими параметрами, які зумовлюють організацію діяльності своїх суб'єктів (вектори такої діяльності), наприклад, відповідність змісту й організаційних засад навчально-виховного процесу офіційно

затвердженими типовими планами і програмами [3] тощо. Однак з іншого, він невід'ємний від конкретних суб'єктивних умов кожної школи (традиції закладу, педагогічний склад, структура (відділи й відділення, класи викладачів, колективи, які працюють в школі), можливості для створення спільних проектів між суб'єктами; авторські програми й методики, спецкурсів, розроблені в закладі, можливість проведення майстер-класів, творчих майстерність, вже утворені творчо гнучкі структури, певні мистецькі ритуали, участь родинних династій у діяльності школи, визначні особистості – колишні учні школи і т.п.) На прогностичному етапі вивчається і реальний предметний простір (наприклад, образ будівлі, її архітектура), інфраструктурне оточення школи, його історико-культурна й мистецька складові. Маючи до того ж образну, отже неповторну і багатоваріантну природу, ХОП володіє високим ступенем невизначеності, варіативності; він апріорі не може бути уніфікованим і описаним однозначно [4]. Отже, прогностичний етап є обов'язковим, охоплює аналіз співвідношення об'єктивних і суб'єктивних передумов у конкретному навчальному закладі, які можуть визначати успішність створення і функціонування ХОП, причому як в межах школи, так і в зовнішньому вимірі;

2) *ідентифікаційно-діагностичний*. На цьому етапі здійснюється первинна ідентифікація типу художньої обдарованості дітей на перед навчальному рівні (розпізнання музичного, артистичного, хореографічного, образотворчого таланту), а також орієнтовна діагностика як виявлення міри обдарованості. Результат ідентифікації приймається за точку відліку в подальшому відстеженні динаміки індивідуального розвитку обдарованості кожної дитини впродовж навчання, визначаються якісні характеристики спеціальних здібностей до конкретних напрямів мистецької творчості;

3) *організаційно-процесуальний*. Даний етап охоплює:

- планування педагогічних дій із залучення учнів до створення ХОП, який стимулюватиме розвиток їх обдарованості;

- організацію взаємозв'язків мікропросторів, серед яких:

а) *константні*, які присутні в кожній школі і наявність яких детермінована об'єктивними чинниками, зокрема нормативними документами (мікропростори відділень, які об'єднують декілька відділів; мікропростори відділів, мікропростори класів одного педагога, мікропростори, котрі об'єднують класні колективи різних педагогів, мікропростори творчих колективів та між колективами, в тому числі на одному відділі чи між відділами, мікропростори індивідуальних або групових уроків, між індивідуальними та груповими уроками, мікропростори «учні-викладачі», «учні-батьки» і т.п.); б) *варіативні*, які зумовлюється суб'єктивними чинниками, специфічними для кожної конкретної школи;

- пролонговане спостереження за функціонуванням самого простору та фіксацію динаміки розвитку учнів на коротких проміжках часу, наприклад, після проведення певних заходів;

- коригування індивідуальних програм розвитку дітей на підставі аналізу проміжних результатів пролонгованого спостереження, яке відбувається як одним викладачем, наприклад, в процесі індивідуальних занять з учнем, з доцільною періодичністю, котра визначається індивідуально, так і комісією, яка оцінює результати учнівської творчості на академічних представленнях тощо;

4) **резюмуючий**, на якому проводяться діагностичні «зрізи» щодо змін в особливостях розвитку обдарованості учнів по завершенню більш тривалих періодів – чвертей, семестрів, при оцінюванні результатів академічних здобутків у сценічних виступах, наприкінці навчальних років, випуску зі школи тощо.

Визнання ХОП основою розвитку обдарованості кожного учня - суб'єкта викликає нагальну потребу з'ясування способів оцінки результативності процесу такого розвитку, яка, на думку автора статті, повинна синтезувати як виявлення динаміки у проявах обдарованості кожного учня в процесі навчання мистецтву, так і динаміку змін у самому просторі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волков С.М. Мистецька освіта в культурі України 90-хроків ХХ століття / С.М. Волков. – К., 2006. – 207 с.
2. Комаровська О.А. Художній образ як вектор створення художньо-освітнього простору мистецького навчального закладу/ О.А.Комаровська // Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць. – вип. 9. – Кам'янець-Подільський: Видавець П.П, Зволейко Д.Г., 2011. – С. 210–215.
3. Положення про Початковий спеціалізований мистецький навчальний заклад (школу естетичного виховання) [Електронний ресурс] / Міністерство культури і мистецтв України. – Наказ 06.08.2001 N 523. – Режим доступу: <http://ukraine.uapravo.net/data2008/base54/ukr54697.htm>
4. Щиголева Н.В. Структура культурно-образовательного пространства/ Н.В. Щиголева // Образование: исследовано в мире [Электрон. ресурс]. – М.: oim.ru, 2003-04-10.- Режим доступа: <http://www.oim.ru/reader@nomer=319.asp>
5. Яблочников С.Л. Иерархия моделей педагогических систем / С.Л.Яблочников //Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету. Серія педагогічна / [редкол.: П.С.Атаманчук (голова, наук. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2009. – Вип. 15: Управління якістю підготовки майбутніх учителів фізики та трудового навчання. – С. 138-140.

Статья рассматривает специфику образовательного пространства, которое в условиях начального специализированного учебного заведения искусств (школы эстетического воспитания) трансформируется в художественно-образовательное. Анализируется специфика художественно-образовательного пространства,

---

обосновываются ведущие принципы, педагогические условия развития одаренности учащихся, выстраивается иерархия компонентов структуры пространства, которое состоит из разнофункциональных микропространств. Это позволяет прогнозировать динамику воздействия художественно-образовательного пространства на развитие одаренности учащихся – субъектов во взаимодействии с другими субъектами.

Ключевые слова: *художественная одаренность, художественно-образовательное пространство, субъект художественно-образовательного пространства, микропространство.*

This article deals with the specific of educational space in esthetic educational school as artistic-educational. Guiding principles and pedagogical conditions of the development of students' talent are being justified; hierarchical components structure of such space is being developed, which consists of diverse micro-spaces allowing us to predict the dynamics of the impact of art and educational space on the development of talented students – actors interacting with other actors.

Key words: *artistic talent, artistic-educational space, actor in artistic-educational space, micro-space.*